

MODERN TÜRKİYE'DE SİYASÎ DÜŞÜNCE • CİLT 2
Kemalizm

İletişim Yayınları 762 • Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce 2
ISBN-13: 978-975-05-0005-3 (Ciltli) • ISBN-13: 978-975-05-0003-9 (Ciltli Tk. No)
© 2001 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM
1-9. Baskı 2001-2019, İstanbul
10. Baskı 2021, İstanbul

SAYFA ve KAPAK TASARIMI Suat Aysu

DÜZELTİ Serap Yeğen

DİZİN M. Cemalettin Yılmaz

BASKI Sena Ofset • SERTİFİKA NO. 45030

Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11
Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit • SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları • SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,
Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

MODERN
TÜRKİYE'DE
SİYASÎ
DÜŞÜNCE

CİLT 2

Kemalizm

GENEL YAYIN YÖNETMENİ Murat Belge
İLETİŞİM A.Ş. ADINA SAHİBİ Tuğrul Paşaoğlu
YAYIN KURULU Murat Belge, Tanıl Bora, Ahmet Çiğdem, Bağış Erten,
Murat Gültekingil, Ahmet Insel, Ömer Laçiner
EDİTÖRLER Tanıl Bora, Murat Gültekingil
YAYIN SEKRETERİ Bağış Erten
CİLT EDİTÖRLERİ BİRİNCİ CİLT
Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası:
Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi: MEHMET Ö. ALKAN
İKİNCİ CİLT
Kemalizm: AHMET INSEL
ÜÇÜNCÜ CİLT
Modernleşme ve Batıcılık: UYGUR KOCABAŞOĞLU
DÖRDÜNCÜ CİLT
Milliyetçilik: TANIL BORA
BEŞİNCİ CİLT
Muhafazakârlık: AHMET ÇİĞDEM
ALTINCI CİLT
İslâmcılık: YASIN AKTAY
YEDİNCİ CİLT
Liberalizm: MUSTAFA ERDOĞAN - MURAT YILMAZ
SEKİZİNCİ CİLT
Sol Düşünce: MURAT GÜLTEKİNGİL
DOKUZUNCU CİLT
Dönemler ve Karakteristikler: ÖMER LAÇİNER

MODERN TÜRKİYE'DE SİYASÎ DÜŞÜNCE

2. CİLDİN YAZARLARI

DOĞAN AKYAZ • FARUK ALPKAYA • CUMHUR ASLAN • TOKTAMIŞ ATEŞ • SUAVİ AYDIN • MURAT BELGE • TANIL BORA • HAMİT BOZARSLAN • ÜMİT CİZRE • NUR BETÜL ÇELİK • AHMET DEMİREL • M. GÖRKEM DOĞAN • TARHAN ERDEM • NECMİ ERDOĞAN • NURAY KARACA EREREM • BAĞIŞ ERTEN • ALİ GEVGİLİLİ • ÖZGÜR SEVGİ GÖRAL • ASENA GÜNAL • ATTILÂ İLHAN • AHMET INSEL • AYKUT KANSU • BARIŞ KARACASU • M. ASIM KARAÖMERLİOĞLU • KURTULUŞ KAYALI • ALİ KAZANCIGİL • CEMİL KOÇAK • ORHAN KOÇAK • LEVENT KÖKER • DUYGU KÖKSAL • BİLSAY KURUÇ • AHMET KUYAŞ • ATILLA LÖK • ELÇİN MACAR • NURŞEN MAZICI • NURAY MERT • HANDE ÖZKAN • TAHA PARLA • AYŞE SAKTANBER • MEHMET SOYDAŞ • BİRSEN TALAY • YÜKSEL TAŞKIN • METE TUNÇAY • ÖMER TURAN • MUSTAFA TÜRKEŞ • ÖMER TÜRKEŞ • HAKKI UYAR • HASAN ÜNDER • CENNET ÜNVER • M. BÜLENT VARLIK • NEŞE G. YEŞİLKAYA • MESUT YEĞEN • AHMET YILDIZ • ERİK-JAN ZURCHER

İçindekiler

<i>Sunuş</i>	13
<i>Giriş</i>	17
MURAT BELGE <i>Mustafa Kemal ve Kemalizm</i>	29
ERİK JAN ZÜRCHER <i>Kemalist Düşüncenin Osmanlı Kaynakları</i>	44
MESUT YEĞEN <i>Kemalizm ve Hegemonya?</i>	56
• Recep Peker AHMET YILDIZ.....	58
• Falih Rifkı Atay HANDE ÖZKAN.....	64
NUR BETÜL ÇELİK <i>Kemalizm: Hegemonik Bir Söylem</i>	75
• Şükrü Kaya HAKKI UYAR.....	80
METE TUNÇAY <i>İkna (İnandırma) Yerine Tecebbür (Zorlama)</i>	92
LEVENT KÖKER <i>Kemalizm/Atatürkçülük: Modernleşme, Devlet ve Demokrasi</i>	97

- **Necmettin Sadık Sadak**
HAKKI UYAR..... 102

- **Halkevleri**
NEŞE G. YEŞİLKAYA..... 113

CEMİL KOÇAK

- Tek Parti Yönetimi, Kemalizm ve Şeflik Sistemi:
Ebedî Şef / Millî Şef**..... 119

- **İsmet İnönü**
AHMET DEMİREL..... 124

HASAN ÜNDER

- Atatürk İmgesinin Siyasal Yaşamdaki Rolü**..... 138

ÜMİT CİZRE

- Egemen İdeoloji ve Türk Silahlı
Kuvvetleri: Kavramsal ve İlişkisel Bir Analiz**..... 156

- **Doğan Avcıoğlu**
ELÇİN MACAR..... 162

- **Ordu ve Resmî Atatürkçülük**
DOĞAN AKYAZ..... 180

ALİ GEVGİLİLİ

- Kemalizm ve Bonapartizm**..... 192

NURAY MERT

- Cumhuriyet Türkiyesi'nde Laiklik ve
Karşı Laikliğin Düşünsel Boyutu**..... 197

- **Halil Nimetullah Öztürk**
CUMHUR ASLAN..... 200

AHMET YILDIZ

- Kemalist Milliyetçilik**..... 210

- **Mahmut Esat Bozkurt**
HAKKI UYAR..... 214

- **Afet İnan**
ÖZGÜR SEVGİ GÖRAL..... 220

ALİ KAZANCIGİL

- Anti-emperyalist Bağımsızlık İdeolojisi ve
Üçüncü Dünya Ulusçuluğu Olarak Kemalizm**..... 235

- **Memduh Şevket Esendal**
ÖMER TÜRKES..... 238

AHMET KUYAŞ
*Yeni Osmanlılar'dan 1930'lara
Anti-emperyalist Düşünce*..... 247

AYKUT KANSU
*Türkiye'de Korporatist Düşünce
ve Korporatizm Uygulamaları*..... 253

- **Ülkü: Halkevleri Mecmuası**
M. BÜLENT VARLIK..... 268

M. ASIM KARAÖMERLİOĞLU
Tek Parti Döneminde Halkçılık..... 272

- **Selim Sırrı Tarcan**
HANDE ÖZKAN..... 276

M. ASIM KARAÖMERLİOĞLU
Türkiye'de Köycülük..... 284

- **Köy Enstitüleri**
M. ASIM KARAÖMERLİOĞLU..... 286

BİLSAY KURUÇ
Kemalist Ekonomi Görüşü: Kesitler..... 298

TAHA PARLA
Kemalizm Türk Aydınlanması mı?..... 313

TOKTAMIŞ ATEŞ
Kemalizm ve Özgünlüğü..... 317

AYŞE SAKTANBER
Kemalist Kadın Hakları Söylemi..... 323

BARIŞ KARACASU
*"Mavi Kemalizm"
Türk Hümanizmi ve Anadoluçuluk*..... 334

- **Niyazi Berkes**
KÜRTULUŞ KAYALI..... 338

SUAVİ AYDIN
*Cumhuriyet'in İdeolojik Şekillenmesinde Antropolojinin
Rolü: Irkçı Paradigmanın Yükselişi ve Düşüşü*..... 344

- **M. Saffet Engin**
CUMHUR ASLAN..... 350

ORHAN KOÇAK
1920'lerden 1970'lere Kültür Politikaları..... 370

- **Cahit Tanyol**
ÖMER TURAN..... 382

- **Kemalist Kültür Politikaları Açısından
Türk Tarih ve Dil Kurumları**
YÜKSEL TAŞKIN..... 419

ÖMER TÜRKEŞ
Güdük Bir Edebiyat Kanonu..... 425

- **Yakup Kadri Karaosmanoğlu**
BİRSEN TALAY..... 430

TARHAN ERDEM
*CHP'de Parti İçi Mücadelede "Kemalizm" ve
"Devrimler" Tartışmaları Üzerine*..... 449

- **Turan Güneş**
YÜKSEL TAŞKIN..... 452

- **Bülent Ecevit**
HAMİT BOZARSLAN..... 458

MUSTAFA TÜRKEŞ
Kadro Dergisi..... 464

- **Şevket Süreyya Aydemir**
CENNET ÜNVER..... 466

FARUK ALPKAYA
Bir 20. Yüzyıl Akımı: "Sol Kemalizm"..... 477

- **Uğur Mumcu**
ASENA GÜNAL..... 482

- **Attilâ İlhan**
DUYGU KÖKSAL..... 488

- **Cumhuriyet'in Cumhuriyet'i:
Cumhuriyet Gazetesi**
BAĞIŞ ERTEN - M. GÖRKEM DOĞAN..... 501

- **İlhan Selçuk**
MEHMET SOYDAŞ - ATILLA LÖK..... 512

ATTİLÂ İLHAN <i>Kemalizm: Müdafaa-i Hukuk Doktrini</i>	518
TANIL BORA-YÜKSEL TAŞKIN <i>Sağ Kemalizm</i>	529
• <i>Turhan Feyzioğlu</i> YÜKSEL TAŞKIN.....	534
• <i>Celâl Bayar</i> TANIL BORA.....	546
NURŞEN MAZICI <i>27 Mayıs, Kemalizmin Restorasyonu mu?</i>	555
• <i>Hıfzı Oğuz Bekata</i> NURAY KARACA EREREM.....	558
YÜKSEL TAŞKIN <i>12 Eylül Atatürkçülüğü ya da Bir Kemalist Restorasyon Teşebbüsü Olarak 12 Eylül</i>	570
• <i>Coşkun Kırca</i> YÜKSEL TAŞKIN.....	574
NECMİ ERDOĞAN <i>Neo-Kemalizm, Organik Bunalım ve Hegemonya</i>	584
• <i>Son Dönemde Kemalizme Demokratik Meşruiyet Arayışları</i> ÖMER TURAN.....	592
<i>Kaynakça</i>	601
<i>Dizin</i>	625
<i>Seçme Metinler</i>	641

Sunuş

Modern dönem siyasî düşünce tarihini Türkiye’de değil, başka bir ülkede inceliyor olsaydık, belli başlı siyasal düşünce akımlarının yanında, hatta onların önünde Kemalizm/Atatürkçülük türünden yerel bir akıma, hem de hacimli bir biçimde yer vermek ihtiyacı duymazdık. Modern dönemin evrensel siyasal düşünce akımları olan liberalizm, muhafazakârlık, korporatizm, Batıcılık/modernleşmecilik, sosyalizm gibi düşünce akımlarının yanında, örneğin İngiltere’de Çörçilizm, Amerika Birleşik Devletlerinde Ruzveltizm veya Almanya’da Bismarkizm adıyla tanınan, özgün ve canlı bir siyasal düşünce akımına bir cilt veya bir bölüm ayırmazdık. Fransa’daki De Gaullecülük veya Golizm akımının, bu tesbitin geçerliğini bozan bir karşı örnek olduğu düşünülebilir. Mustafa Kemal ve Charles De Gaulle’un arasında, profesyonel ve siyasal kariyerleri, siyasal tavırları açısından ele alındığında gerçekten anlamlı olan yakınlık, si-

yasal düşünce akımı açısından bakınca büyük ölçüde kaybolur. *Siyasal hareketle siyasal düşünce* arasındaki fark dikkate alınca, Golizmin veya başka bir ulusal bağımsızlıkçılık hareketi simgesi olan Bolivarın başlı başına inceleme konusu olabilecek siyasal düşünce akımları olmadığı görülür. Bunlar ya siyasal hareketlerdir ya da siyasal simgeler. Mısır’ın yakın tarihindeki konumu bir ölçüde Mustafa Kemal’inkine benzeyen Nasır da, sosyalist tınılı bir Üçüncü Dünya milliyetçisi siyasal hareket olmanın ötesinde, bir siyasal düşünce akımının kurucu referansı değildir. Gandhi, çok güçlü bir siyasal ve felsefi şahsiyettir ama Hindistan’da bir siyasal düşünce akımına rehberlik yapmaz.

Buna karşılık, böyle bir siyasî düşünce tarihi çalışmasını Çin Halk Cumhuriyeti’nde, Kuzey Kore’de, 1989 öncesi Arnavutluğu’nda veya SSCB’sinde yapıyor olsaydık, çalışma ancak bir tek başlık altında hazırlanabilirdi. Maoizm, Kim İl Sung düşün-

cesi, Enver Hoca düşüncesi veya Marksizm-Leninizm ciltlerinin ele alacaklarından başka bir siyasal düşüncenin varlığı kabul edilmeyecekti. Ne var ki, dayandıkları siyasal sistem çöktüğünde bu siyasal düşünceler de aynı hızla hegemonik konumlarını kaybettiler. Hegemonyalarının, siyasal düşünce boyutundaki güç ve etkilerinden ziyade, totaliter siyasal tahakküme dayandığı görüldü.

14

Bu kaba betimleme, siyasal düşünceyle siyaset alanı arasındaki bağlantının modern dönemde iki temel model içinde gerçekleştiğine işaret ediyor. Bir yanda, yerel ve kişisel boyutların var olmadığı veya çok geri planda kaldığı, daha evrensel siyasal düşünce akımlarının etkili olduğu toplum modeli; diğer yanda, tek bir siyasal düşüncenin mutlak olarak egemen olduğu totaliter toplum modeli. Türkiye'nin 20. yüzyıl siyasal düşünce macerası, bu iki çekim merkezinin etki alanı içinde, bu zıt kutupların varlığının yarattığı gerginlik ortamında, sığ içerikli ama görece istikrarlı bir mecrada seyretti. Maceranın böyle seyretmesinin hataları ve sevaplarıyla baş sorumlusunun Kemalizm olduğunu düşünmek abartılı değildir.

Modern Türkiye'de siyasal düşüncenin oluşum ve gelişimini inceleme ve bunu hakim resmî ideoloji kalıpları içinde yapmama iddiası taşıyan bir çalışmada, en ön sırada ve belki en hacimli cilt olarak Atatürkçülük/Kemalizmin yer almasını ve hemen ardından farklı siyasal düşünce akımla-

rının da güçlü biçimde var olmalarını izah etmek, Kemalist siyasal düşünün en önemli ve ayırt edici özelliğini vurgulamak demektir. Kemalizm, Türkiye siyasal düşün dünyasının hegemonik düşünce akımıdır. Ama içinde pragmatizm baskın biçimde bulunduğu için, diğer "evrensel" siyasal düşünce akımlarının varlığına göreli olarak uyum sağlayabilen bir siyasal düşüncedir. Kemalizmin bu pragmatik içeriği, onun hegemonyacı konumunu yumuşatır. Diğer siyasal düşünce akımlarının Kemalizme bir biçimde eklenmelerini sağlayan, Kemalizmin kendi içinde bir epistemoloji, bir yöntem taşımaması kadar, bu pragmatik hegemonyacı içeriğidir. Düşünsel derinliğinin sığ ve düşünsel örgüsünün seyrek olması, Kemalizmin yeni şart ve zamanlara ayak uydurabilmesini, zaman içinde farklı yorumlar altında diğer siyasal düşünce akımlarının onu içselleştirmesini sağladı.

Kemalizm, birçok siyasal düşünce akımı gibi, tek bir tanım ve tek bir anlayışa indirgenmez. Bu nedenle Kemalizmlerden bahsetmek daha doğrudur. Bunlar sağ veya sol Kemalizm, devletçi veya liberal Kemalizm, muhafazakâr, kültüralist veya reformcu Kemalizm olarak diğer siyasal düşünce akımlarıyla eklenirler. Liberalizm, muhafazakârlık veya sol gibi farklı düşünce akımlarına özgül ve güçlü bir esin kaynağı sağlamaktan ziyade, asgari meşruiyet dayanağı verirler.

Mustafa Kemal'in kendisi, savun-

duğu programın sistemli bir ideoloji olmadığını kabul eder. Hatta buna ısrarla sahip çıkar: “Neşrettiğim programı, bir fırkai siyasiye için gayrikâfi, kısa bulanlar oldu. Halk Fırkasının programı yoktur dediler. Filhakika, umdeler namı altında malûm olan programımız, itiraz edenlerin gördükleri ve bildikleri tarzda, bir kitap değildi. Fakat, esaslı ve amelî idi. Biz dahi, gayrikabili tatbik fikirleri, nazari birtakım teferruatı yaldızlayarak, bir kitap yazabilirdik. Öyle yapmadık. Milletın, maddi ve manevî tecedüt ve inkişafatı yolunda, efal ve icraat ile akval ve nazariyata takaddüm etmeyi tercih ettik” (Nutuk, s. 718-719). Yapılan işin söz ve nazariyattan önce gelmesi, yani aksiyonun doktrinden ağır basması Kemalist ideolojinin ait olduğu ideolojiler ailesinin önemli bir özelliğidir. Bunun için doktrinin esnek olması, içeriğinin katı biçimde tanımlanmamış olması gerekir. Mustafa Kemal, “doktrinin donması” tehlikesine işaret ederken, aynı zamanda ait olduğu, “hikmeti hükümet” gereklerine tâbi pragmatik modernleştirmeci ideoloji dünyasının kaygılarını dile getirir. Bu da Kemalizmin hegemonyacı özelliğini zayıfladır. Yakın zamana kadar, Kemalizmin kendisini özerk bir toplumsal hareket olarak var etmekten özenle kaçınması, merkezî Kemalist akımların kendilerini esasen özerk bir devlet politikasının unsurları olarak görmeleri, toplumu kapsamlı bir biçimde mobilize etme kudretinde bir si-

yasal düşünce akımı olarak Kemalizmin gelişmesini engelledi. Bu anlamda Kemalizm totaliter tarzda hegemonyacı değildir.

Toplumun büyük bölümünün paylaştığı bir ulusal modernleşme idealinin yoğunlaştığı, bunun bir siyasal duruşa dönüştüğü bir ideolojidir Kemalizm. Bu bağlamda, bir kuramsal mutlak doğruyu ifade etmekten ziyade, bir tavır, bir siyasal duruş ve konumlanışı mutlaklaştırır. Siyasal düşün seviyesinde bir yüzyıla yaklaşan zaman dilimi içinde egemen konumunu koruyabilmesini sağlayan etmenlerden birisi, Kemalizmin kendini özel olarak konumlandığı mevkii belirlediği dönemsal mutlak doğrular üretme kabiliyetidir. Bunlar her dönemin gereklerine göre ya içerikleri ya da hiyerarşik sıralamaları değişen “mutlak doğrular”dır. İdeolojik olarak sığ ve yönemsal olarak pragmatik olan Kemalizmde içerikten ziyade, bir siyasal duruş ağır basar.

Bu ciltte, modern Türkiye siyasal yaşamında bir tür matris ideoloji konumundaki Kemalizm/Atatürkçülüğün değişik alanlardaki tezahürlerinin, farklı perspektiflerden ele alınmasına özen gösterdik. Kemalizm/Atatürkçülüğün Türkiye’nin 80 yıllık tarihinde oynadığı olumlu rol kadar, neden olduğu olumsuz etkileri de inceleyen ve bunu esas olarak siyasal düşün boyutunda değerlendirmeyi amaçlayan böyle bir kapsamlı çalışma, önümüzdeki siyasal tartışmalar için önemli bir kaynak olacaktır.